

*Г. Ю. ПАРХОДЬКО, студентка IV курсу
(Черкаський державний університет ім. Богдана Хмельницького)*

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 12, с. 100–102

Висвітлюється питання обумовленості девіантної поведінки особистості емоційною напруженістю стосунків з первинними лібідіозними об'єктами (батьками).

Дослідження детермінант девіантної поведінки обумовлене суспільно-соціальними потребами, оскільки суспільство є зацікавленим у створенні умов для розвитку повноцінної особистості. На сьогодні спостерігається недостатність вивчення цієї проблеми.

Словник практичного психолога пропонує таке визначення девіантної поведінки: “девіантна поведінка — це система вчинків чи окремі вчинки, що суперечать прийнятним у суспільстві правовим чи моральним нормам” [1, 407].

Виникнення девіантної поведінки — складний і багатогранний процес. Досвід практичної психологічної роботи вказує на те, що асоціальні дії можуть бути зумовлені характером стосунків між батьками і дітьми.

Родинні взаємини, виходячи з аналітичної концепції З. Фрейда, є емоційно наповненими та обтяженими інцестуозними потягами.

“Словник з психоаналізу” визначає цей феномен таким чином: “Едипів комплекс — упорядкована сукупність любовних та ворожих бажань дитини, спрямованих на батьків. У своїй так званій позитивній формі цей комплекс розвивається так, як історія царя Едипа, і передбачає бажання смерті суперникові тієї ж статі та сексуальний потяг, спрямований на одного з батьків протилежної статі. У негативній формі, навпаки, — любов до одного з батьків тієї ж статі і ревнива ненависть до одного з батьків протилежної статі. В тому чи іншому ступені ці дві форми зумовлюють едипів комплекс в його кінцевому вигляді” [2, 624].

З. Фрейд зазначав, що едипів комплекс формується в найбільш ранній період життя і сягає найвищого ступеня розвитку між трьома та п'яти роками, що відповідає фалічній фазі розвит-

ку лібідо. Його присутність спостерігається при настанні латентного періоду і вторинно відновлюється в пубертатний період. Розв'язання едипового комплексу пов'язане з тим чи іншим вибором об'єкта.

У стосунках з дитиною батьки (близькі родичі, вчителі) виступають у ролі первинних лібідіозних об'єктів. Система відносин “дитина — первинний лібідіозний об'єкт” є досить енергетичною та лібідіозно забарвленою. Стосунки з батьками передбачають певне емоційне напруження. Причому існуючі взаємини різнопланові за “валентністю” (від добрих до холодних, ворожих) та амбівалентні (протилежні) за своєю природою. Остання якість зумовлена наявністю одночасного прагнення мати близькі стосунки з одним із батьків та нормативних суспільних санкцій. Під впливом соціальних чинників лібідіозна енергія інцестуозного змісту, звернена на одного з батьків, не знаходить бажаної розрядки і тому зазнає видозмін, обираючи для цього “дозволені” форми вираження.

Якщо взаємини між батьками та дитиною забарвлені позитивно, застосовуються такі форми виявлення, як ніжність, ласка, увага тощо. Світоглядні погляди, цінності, установки первинного лібідіозного об'єкта приймаються, стають значущими для дитини, її безпосередньою власністю. Наслідком такої ситуації є авторитетність дорослого, значущість його поглядів і вчинків, виправданість будь-якої його поведінки та ін. За таких умов “...психологічний вплив дорослого має величезну силу. Вона виражається не тільки у прийнятті поведінки, цінностей наставника, успадкуванні і вторненні його поглядів, принципів і т. ін., а й в копіюванні самого стилю та нюансів поведінки того, до кого відчувається потяг” [2, 93].

Ситуація, коли стосунки набувають негативної модальності, також передбачає вихід лібідіозної енергії, тільки за іншою, протилежною схемою — “від зворотного”, тобто через образу, лайку, крик, бійку тощо.

Такі варіанти виходу прийнятні лише до певного моменту розвитку людини. В період статевого дозрівання нереалізована лібідіозна енергія прагне з подвійною силою проявити себе на табуйований інцестуозний об'єкт. Однак, як і раніше, це бажання залишається нездійсненим. Унаслідок цього енергія знаходить для себе новий об'єкт вираження (часто соціально неприйнятний), але, на жаль, механізм поведінки залишається незмінним. У соціально сприятливому плані цей пошук у підлітка представлений потребою розширення кола друзів, переходом до любовних стосунків.

Як у першому, так і другому випадках вибір заміщуючих об'єктів зазнає впливу інфантильних бажань дитинства. “Вибір заміщуючого об'єкта може мотивуватися самими різними факторами, першопочатково неусвідомленими індивідом: зовнішньою схожістю, наявністю важливої для індивіда риси у первинного лібідіозного об'єкта і його “заміщення” та ін.” [3, 172].

Вибір може відбуватися також за протилежними первинному варіанту якостями. Однак в обох випадках, незалежно від мотивації, вибір залишається незадовільним. “Перевага, заснована на наявності у партнера деяких специфічних особливостей, що вказують на зв'язок з батьками, не може бути цілком задовільною, оскільки з часом стає очевидним, що він має ряд певних характерологічних (та інших) особливостей, які першопочатково не бралися до уваги. Тому, незважаючи на те, що певні якості партнера відповідають еталону та обіцяють виконання бажань, інші, що сприймаються як другорядні, заважатимуть цьому” [4, 166].

Детермінантами девіантної поведінки можуть виступати як перший, так і другий варіанти стосунків.

У першому варіанті сильнодіючим каталізатором асоціальної поведінки може виступати “підрив” умовних цінностей суб'єкта, які були засвоєні з дитинства і не підкріплені у певний значущий момент в реальному житті.

У другому варіанті детермінанта ускладнюється ще й додатковими чинниками. Здебільшого загострюються вже усталені форми поведінки, які підсилюються ще й новим інструментарієм. Наприклад, перехід до нового шабля розвитку особистості посилює негативізм, демонстративну стосовно дорослих поведінку, частішають випадки жорстокості й агресивності, але всі ці засоби вже

можуть підкріплюватися так званими “дорослими діями” (втеча з дому, алкоголь, наркотики, кримінальні дії тощо).

Отже, ситуації дитинства, що мали емоційно напружений характер, значною мірою впливають на поведінку дорослої людини через закріплення (фіксацію). Остання, внаслідок сильного емоційного тяжіння едипового порядку, виявляється в різного роду деструктивних формах поведінки: типовості реакції в різних за відтінком життєвих ситуаціях; моделюванні ситуацій, пережитих у дитинстві, тощо.

Обидва варіанти поведінки, на жаль, “не вирішують” інфантильного бажання та заздалегідь приречені на невдачу, оскільки спрямовані проти норм, запроваджених суспільством та знаходяться у протиріччі із засобами їх досягнення. У результаті непродуктивна поведінка особистості лише загострює з часом свої прояви у зв'язку з накопиченням негативного досвіду в минулому. Ця неузгодженість не усвідомлюється суб'єктом, так само як і справжній зміст своїх дій, завдяки чому вони набувають ірраціонального характеру. Відсутність результату веде до регресії, до більш простих форм поведінки, коли відповідальність може бути перенесена на інших чи віднесена до особливостей ситуації. Інколи мають місце інфантильні форми поведінки, особливо якщо в дитинстві вони були чимось підкріплені.

Складність вирішення питання подолання деструктивних механізмів поведінки полягає в розкритті внутрішньо-особистісних передумов захисних реакцій. Їх неусвідомлення унеможлиблює його розв'язання.

Вирішення особистісної проблеми потребує розширення й поглиблення рефлексивних знань, які включають порівняння намірів до дії із самими діями суб'єкта. Суб'єкт часто не в змозі адекватно усвідомлювати свою особистісну проблему, бо перебуває в полоні ілюзій, породжуваних викривленнями свідомості, яких потребують “захисти”. Здебільшого в полі його свідомості потрапляють наслідки дії особистісної проблеми: відчуття напруженості, тривоги, підвищена агресивність або пасивність, апатія та ін. Суб'єкт швидше може усвідомлювати ситуативні наслідки дії особистісних проблем, не розуміючи їх особистісних першопричин та більш уразливих наслідків для всієї його психічної життєдіяльності.

Отже, девіантна поведінка визначається низкою чинників. Одним із найголовніших можна вважати характер стосунків дитини з первинними лібідіозними об'єктами. Ситуація дитинства, а саме його неусвідомлені впливи, неможливість вирішення едипового комплексу, боротьба з амбівалентними почуттями,

наявність у людини внутрішньої стабілізованої суперечності виступають головними детермінантами деструктивної, асоціальної поведінки. Розв'язання проблеми полягає в усвідомленні ілюзорних потреб власного "Я" та засобів їх досягнення.

Література

1. Головин С. Ю. Словарь практического психолога. — Минск: Харвест, 1998.

2. Лоппанш Ж., Понталис Ж.-Б. Словарь по психоанализу. — М.: Высш. шк., 1996.

3. Мошенська Л. В. Едипів комплекс та внутрішні суперечності психіки суб'єкта // Зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. — К.: Гнозис, 2002. — Т. 4, № 42.

4. Мошенская Л. В. Эдипов комплекс и его деструктивные последствия // Вісн. НТУ України "Київський політехнічний інститут". Філософія. Психологія. Педагогіка: Зб. наук. пр. — К.: ІВЦ "Політехніка", 2002. — № 4.